

Лубенець Ірина Григорівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2597-0356

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІДНОСНО ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ¹

Проблема безпеки людини в цифровому середовищі останнім часом не втрачає своєї актуальності, тому вимагає більш глибокого вивчення різних її аспектів. Особливої уваги потребують неповнолітні інтернет-користувачі, оскільки діапазон загроз у цифровому середовищі для них значно ширший у зв'язку із фізіологічними, психологічними, соціальними та іншими чинниками, характерними для цього віку. Тому виникає необхідність у дослідженні комплексу детермінант, що породжують, сприяють чи зумовлюють виникнення та існування загроз безпеці дитини в цифровому середовищі.

Ключові слова: детермінанти, дитина, Інтернет, компетентності, контент, неповнолітній, цифрове середовище.

Новітні засоби комунікації, цифрове середовище настільки глибоко проникли в усі сфери суспільного життя, що важко уявити своє життя без них. До того ж кількість інтернет-користувачів постійно зростає, особливо за рахунок дітей, які є найактивнішими користувачами. Сьогодні персональний комп'ютер, мобільний телефон з підключенням до Інтернету сприймається як належне та навіть буденне. Завдяки новітнім технічним засобам сучасні школярі мають можливість користуватися електронними бібліотеками, різноманітними сайтами освітнього, пізнавального та розважального характеру (завантажувати книги, музику, фотографії та ін.). За їх допомогою діти спілкуються з друзями та відпочивають. У період війни завдяки цифровим технологіям можна згенерувати електронні документи та отримати певні державні послуги (зокрема, через портал «Дія»), в будь-який момент дізнатися свіжі новини, отримати повідомлення про тривогу (чи її відбій), можна навчатися, спілкуватися з рідними (близькими), які знаходяться в інших країнах; отримувати психологічну, юридичну та іншу онлайн-допомогу тощо. Одночасно створено багато чат-ботів для повідомлення про переміщення ворожої військової техніки, про злочини, про пошкодження майна та ін., що особливо актуально в умовах війни. Існують чат-боти для допомоги дітям, зокрема, чат-бот «Кіберпес» у Telegram і Viber, що допоможе дізнатись, як визначити кібербулінг, як самостійно видалити образливі матеріали з соціальних мереж, а також куди звертатись за допомогою; чат-бот проєкту #stop_sexтинг, що спрямований на допомогу дітям від сексуальних онлан-загроз та ін. Основними перевагами сучасного цифрового середовища є простота використання, доступність, швидкість поширення та отримання інформації, відсутність географічних бар'єрів тощо.

¹ Початок. Закінчення в наступному номері.

Однак, враховуючи всі позитивні сторони науково-технічного прогресу у сфері цифрових технологій, необхідно зазначити про існування й негативної складової, зокрема, великої кількості загроз інтернет-середовища, особливо для дитини. На сьогодні кримінальні правопорушення, а також інші протиправні діяння, що вчиняються у цифровому середовищі – актуальна проблема, з якою зіштовхнулись майже всі країни у XXI столітті, та яка постійно збільшується як за своїми масштабами, так і за рівнем спричиненої шкоди.

Питанню безпеки дітей у цифровому середовищі, особливо останнім часом, приділяється увага з боку багатьох інституцій. Дослідженню окремих видів кримінальних правопорушень відносно дітей з використанням цифрових технологій, а також питанням безпечної онлайн-поведінки присвятили свої роботи К.Д. Кулик, Н.О. Семчук, Л.А. Найдьонова, Ю.О. Гаркуша, А.О. Йосипів, І.Р. Спільник, Н.А. Савінова, Т.А. Шевчук, Л.Г. Титаренко, А.В. Пазюк, О.В. Топчій та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, присвячених безпеці дитини в цифровому середовищі, окресленню переліку загроз та ризиків, є необхідність у подальшому дослідженні комплексу причин та умов, через які ці загрози набувають ознак реальності.

Проаналізувавши наукову літературу з цього приводу, ми вважаємо за доцільне розглянути причини та умови, що породжують, сприяють чи зумовлюють виникнення та існування загроз безпеці дитини в цифровому середовищі (зокрема загрози стати жертвою правопорушення) в єдиному комплексі, не відокремлюючи причини від умов. При цьому детермінанти ми розподілили на три великі групи:

- 1) соціально-економічні та науково-технологічні; цю категорію детермінант, на нашу думку, не варто розділяти, а необхідно розглядати в сукупності, оскільки вони тісно взаємопов'язані, а також можуть обумовлювати та впливати один на одного;
- 2) соціально-психологічні;
- 3) організаційно-управлінські.

1. Основними соціально-економічними та науково-технологічними детермінантами є:

1. *Стрімкий науково-технічний прогрес у галузі цифрових технологій.* Такі зміни носять об'єктивний характер, оскільки неможливо зупинити процес науково-технічної та інформаційної еволюції, що охопив весь цивілізований світ, наслідком чого є становлення сучасного інформаційного суспільства. За даними Internet World Stats (IWS) кількість користувачів Інтернету у світі становить 5,4 млрд чол. при населенні 7,9 млрд чол., що складає 67,9% (станом на 2022 р.). При цьому відсоток зростання швидкості проникнення Інтернету серед населення світу протягом останніх трьох років (з 2020 р. до 2023 р.) становить 1,4% [1]. Таке широке розповсюдження інформаційних технологій зумовило низку інших детермінант, що будуть розглянуті далі.

2. *Зміна та поява нових суспільних відносин та форм спілкування.* На сьогодні важко знайти сферу суспільного життя, де не були б задіяні інформаційні технології з метою спрощення життя людини: від створення «електронного уряду», онлайн купівлі-продажу товарів, навчання за допомогою дистанційних технологій до віртуального відвідування музеїв, галерей, концертів і можливості створення та поширення на весь світ власного

контенту. Таким чином, сучасні технологічні можливості не просто зумовили появу нових суспільних відносин, інтенсифікували процеси спілкування та спричинили високу активність населення (особливо дітей) в мережі, а й зумовили появу нових форм спілкування, зокрема, віртуального, під час якого відбувається комунікація між незнайомими людьми, що географічно можуть знаходитись у різних півкулях світу. Таке спілкування може відбуватися у вигляді листування (швидкого обміну повідомленнями, фото-, відео контентом); відеодзвінків; онлайн-ефірів у соцмережах у відкритому доступі чи обмеженому (наприклад, на закритих форумах). У таких умовах з'явилися навіть нові суспільні категорії: «незнайомий друг», «віртуальна дружба» та «віртуальна любов», «цифрові сліди» тощо. Основною особливістю віртуального спілкування є можливість збереження анонімності, що часто призводить до безкарності у разі скоєння правопорушення.

3. *Доступність сучасних гаджетів більшості населення, включаючи дітей.* Безперервний розвиток сфери інформаційно-комунікаційних технологій, насиченість ринку новітніми цифровими пристроями, постійний попит та конкуренції між виробниками – все це на сьогодні забезпечує більшості цивілізованого населення доступність сучасних цифрових технологій (смартфонів, планшетів, ПК тощо). Сучасна дитина з народження оточена цифровою технікою, зокрема, це відеоняні та інші пристрої відеоспостереження, інтерактивні іграшки, онлайн-ігри тощо. Лише два десятиліття тому не кожна сім'я могла собі дозволити ПК, тоді як сьогодні у кожного члена сім'ї з раннього віку вже є свій гаджет. У зв'язку з цим, вік інтернет-ініціації постійно знижується, діти освоюють сучасні цифрові пристрої раніше, ніж починають говорити. Одночасно, під впливом зовнішніх умов (пандемії Covid-19, війни в Україні), вони проводять у цифровому середовищі все більше часу, деякі діти знаходяться постійно онлайн, що також підвищує ризик стати жертвою протиправних посягань. При цьому, згідно з даними Eurostat, абсолютна більшість молодого покоління використовують смартфони для доступу в Інтернет. Саме цей фактор може відігравати ключову роль щодо онлайн-безпеки дитини: телефони прийнято вважати «особистим» засобом комунікації; діти легко можуть приховувати від батьків те, що вони роблять у цифровому середовищі за допомогою мобільних гаджетів, а засилля месенджерів, соцмереж і мобільних додатків ускладнюють батьківський контроль за тим, що вчиняють їхні діти в мережі, з ким вони спілкуються і який контент споживають [2].

4. *Трансформація злочинності, поява нових форм та способів скоєння правопорушень.* Завдяки застосуванню новітніх інформаційно-комунікативних технологій значна кількість «звичайних» кримінальних правопорушень перейшла сьогодні до категорії так званих «кіберзлочинів» у широкому сенсі цього слова. Отже, трансформації піддалась низка злочинів, механізм скоєння яких значно полегшився у зв'язку з використанням інформаційно-комунікаційних засобів та мережі Інтернет. Зокрема, це стосується шахрайства (фішингу, вішингу, картингу тощо), нарко- та порнобізнесу. Доволі активно цифрове середовище використовується різні сексуальними збоченцями (зокрема, педофілами, для яких Інтернет відкрив нові можливості «доступу» до дітей), терористами та екстремістами, хакерами, представниками деструктивних формувань, що втягують дітей у протиправну діяльність, схиляють до самоушкодження чи самогубства (послідовники «Колумбайна», «Синіх китів», «Редану» та ін.) тощо. Також у зв'язку з актив-

ним використанням можливості дистанційного навчання набирають обертів масштаби поширення кібербулінгу (як щодо школярів, так і вчителів).

Популярним у сучасних школярів є кібербулінг стосовно своїх однолітків, способи вражають своєю жорстокістю та винахідливістю. Іноді діти визначають наступну форму цькування окремого учня (учнів) шляхом голосування в соцмережі (наприклад, «як саме Ви хочете, щоб Валера сьогодні постраждав: 1) вдарити його; 2) заховати особисті речі; 3) витрусити речі з рюкзака у смітник; 4) свій варіант»). У соцмережах нерідко з'являються оголошення (щодо замовлення чи пропозиції) стосовно послуг по «зриву» уроків, де за окрему винагороду замовник (школяр) надає посилання та пароль, за яким виконавець може підключитися до уроку та заважати його проведенню. Слід вказати, що такі діяння виконавця не підпадають у поле дії ст. 173-4 КУпАП (Булінг (цькування) учасника освітнього процесу), оскільки виконавець не є учасником освітнього процесу.

5. *Значна прибутковість кіберзлочинів.* За оцінками деяких зарубіжних експертів, дитяча порнографія за прибутком посідає у світі третє місце після торгівлі наркотиками і зброєю [3, с. 166]. Найбільший попит має «жорстке порно» – ролики, на яких дитина стає жертвою сексуального насильства. Кожні 5 хвилин Internet Watch Foundation¹ знаходить в Інтернеті фото чи відео із сексуальним насильством над дитиною, 40 % з них містять зображення дітей молодших десяти років. Вартість онлайн-трансляції сексуального насильства над дитиною становить близько 10-20 євро [4]. Загалом кіберзлочинність (включаючи кібератаки, шахрайські схеми, розкрадання та ін. протиправну діяльність) у 2021 році завдала глобальних збитків на загальну суму 6 трильйонів доларів США і ці показники щорічно збільшуються [5, с. 10].

6. *Характерні особливості кіберправопорушень, що зумовлюють складність їх виявлення та розслідування, а також високу латентність.* Особливість кіберзлочинів (в широкому сенсі) полягає в тому, що розслідування та розкриття цих злочинів неможливе без застосування та використання комп'ютерних технологій.

Отже, небезпечність правопорушень, скоєних у цифровому середовищі, зумовлюється низкою характерних особливостей, зокрема:

- відносною комфортністю, тобто готування та скоєння правопорушення здійснюється практично не відходячи від «робочого місця»;
- доступністю засобів (знарядь) скоєння правопорушень, зумовленою тенденцією постійного зниження цін на комп'ютерну техніку та засоби комунікації;
- відсутністю географічних кордонів та фізичного зближення жертви і суб'єкта правопорушення в момент його вчинення;
- широким використанням правопорушниками засобів шифрування інформації;
- «автоматизованістю» правопорушення, тобто суб'єкт злочину за допомогою комп'ютерних технологій протягом короткого періоду часу (або миттєво) може збільшити кількість протиправних діянь до декількох тисяч, тому потребує швидкої реакції у відповідь;
- відсутністю обмежень, які існують у реальному, фізичному світі;

¹ Internet Watch Foundation (IWF) – неурядова саморегулююча організація, створена у Великобританії для нагляду за Інтернетом. По суті є «гарячою лінією» для повідомлення про неправомірний контент в Інтернеті.

– неможливістю прогнозувати появу нових видів правопорушень у цифровому середовищі, адже технології весь час вдосконалюються; наука ще не здатна встановлювати моделі розповсюдження різних видів злочинів географічно та демографічно, як це відбувається стосовно правопорушень, що вчиняються у реальному, фізичному світі [6, с. 130];

– значною фінансовою затратністю на проведення розслідування (зокрема, потребує не тільки потужного обладнання, а й висококваліфікованих фахівців).

2. Соціально-психологічні детермінанти

1. Недостатнє усвідомлення суспільством важливості та соціального значення забезпечення безпеки дитини в цифровому середовищі – як реальної проблеми. Існують помилкові уявлення про те, що діти, які сидять у кімнаті перед екраном сучасного цифрового пристрою, знаходяться в безпеці. Це пояснюється цифровим розривом між поколіннями батьків, дідусів (бабусь) та сучасних дітей. Проведене Міністерством цифрової трансформації дослідження (2019 р.) показує, що існують вікові відмінності у цифрових навичках: хоча 66,1% українців віком 10-17 років мають навички на рівні «вище базового» (згідно з методологією Єврокомісії), ця вікова категорія складає лише 25,5% усього населення. Отже, висновок очевидний: старші українці відстають у цифрових навичках [7]. Тому просто не можуть досягнути весь спектр загроз цифрового середовища для безпеки дитини.

2. Психологічні особливості сучасних неповнолітніх. Так званий «перехідний вік» відзначається низкою особливостей розвитку – фізичного, психологічного, соціального тощо. Основними ознаками, властивими цьому віку, є: несформованість системи цінностей, дитячий інфантизм, максималізм, заперечення авторитетів, ігнорування правил і заборон «дорослого суспільства», неперебірливість у виборі засобів досягнення власних цілей, конформізм, низька стресостійкість та відсутність життєвого досвіду тощо. Одночасно слід враховувати, що нинішнє покоління школярів є повністю цифровим (покоління Z), оскільки не знають життя без цифрових технологій, тому роль соціалізації в їхньому житті часто виконує Інтернет.

Таким чином, саме через зазначені вище вікові особливості діти є більш вразливими до інтернет-загроз, ніж дорослі інтернет-користувачі. Однак слід вказати, що серед неповнолітніх інтернет-користувачів окремі категорії дітей є більш уразливими до онлайн-загроз, зокрема:

- інтернет-залежні, для яких цифрове середовище є домінуючим способом спілкування із зовнішнім світом;
- діти – жертви булінгу (кібербулінгу) або насильства;
- діти, які зазнали негативного емоційного переживання (наприклад, невдача в особистих відносинах, розлучення батьків тощо);
- діти, які втратили когось з близьких (наприклад, шляхом скоєння суїциду);
- діти, позбавлені батьківської уваги, які почуваються самотніми і непотрібними та ін.

До того ж необхідно зазначити, що окремі загрози мають гендерну особливість. Наприклад, за даними Міжнародного центру допомоги зниклим та експлуатованим дітям (International Centre for Missing & Exploited Children), кожна сьома дитина стає об'єктом сексуальних домагань в мережі, з них 70% складають дівчата і 30% – хлопчики [8, с. 49].

© Lubenets Iryna, 2023

Натомість створення екстремального контенту або його наслідування (зачепери, буфери тощо) здебільшого характерне для поведінки хлопчиків. Незважаючи на все перелічене вище, вибірковість проявів онлайн-загроз під дією певних факторів визначається індивідуальними особливостями та поведінкою окремої дитини.

3. *Вплив цифрового середовища на емоційно-поведінковий і когнітивний стан дитини та виникнення Інтернет-залежності.* На сьогодні, мережа Інтернет – це не просто новітня технологія, це середовище існування, яке є джерелом розвитку. Під впливом цифрового середовища трансформується навколишній світ та, як зазначалось, суспільні відносини. Таким чином, перетворення, обумовлені соціально-технологічним розвитком, зумовили:

- зміну причинно-наслідкового механізму формування особистості дитини (ідентичність, статусність, репутація, накопичення соціального капіталу, особистісні та індивідуальні особливості), де репутація та статусність нерідко завойовується більшістю «лайків» за поширюваний контент, зокрема й протиправний (наприклад, кібербулінг однолітків). Також соціальні мережі використовуються дітьми для підвищення популярності та, як наслідок, самооцінки, що зумовлює тенденцію серед інтернет-користувачів до життя «на показ»;

- появу нових соціально-психологічних категорій, контекстів (соціальні мережі, блогосфера, віртуальні світи та ін.) та нових феноменів (інтернет-залежність, facebook-депресія, Google-амнезія, селфхарм, нозофобія (страх залишитись без мобільного телефона), синдром фантомного звуку, інтернет-меми та селфізм, захисні фільтри та ін);

- появу нових форм взаємовідносин з оточенням, зокрема агресивної поведінки (флуд чи спам, тролінг, хейтерство, кібербулінг, порно-помста тощо);

- виникнення у дітей залежності від гаджетів та від онлайн-присутності, адже підлітки проводять у цифровому середовищі понад 5 годин, а деякі завжди перебувають «онлайн». Тобто діти повністю занурюються у світ віртуальний, що не тільки наражає їх на небезпеки, а й спричинює проблеми у міжособистісному спілкуванні в реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Internet World Stats. World internet usage and population statistics 2023 year estimates. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (дата звернення: 05.06.2023).

2. Це не іграшки. Що потрібно знати про безпеку дітей в інтернеті? / «Київстар». Кібербезпека онлайн. 2023. URL: <http://surl.li/hqwqx> (дата звернення: 06.06.2023).

3. Гусєва К.А. Соловей О.О. Жертва дитячої порнографії. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2014. № 66. Том 1. С. 165–175. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/861/774> (дата звернення: 06.06.2023).

4. У Верховній Раді відкрилася виставка, присвячена захисту дітей від сексуального насильства в Інтернеті. Комітет з питань цифрової трансформації. 2020. URL: http://komit.rada.gov.ua/news/main_news/povidomlen/73527.html (дата звернення: 05.06.2023).

5. Новіков О.М. Кібернетичний захист інформаційних технологій (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 13 липня 2022 року). Вісник НАН України. 2022. № 9. С. 9–14.

© Lubenets Iryna, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.2\(60\).22](https://doi.org/10.36486/np.2023.2(60).22)

Issue 2(60) 2023

<http://naukaipravookhorona.com/>

6. Європіна І.В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 3. С. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_21 (дата звернення: 05.06.2023).

7. Подолання цифрового розриву в Україні: людиноцентричний підхід / United Nations Development Programme. 28 січня 2020 р. URL: <http://surl.li/drflb> (дата звернення: 05.06.2023).

8. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика: інформ.-метод. посібник / автори-упоряд. Цюман Т.П., Малієнко Ю.М.; за заг. ред. Цюман Т.П. К.: ФОП Понмаренко Я.М., 2011. 76 с.

REFERENCES

1. Internet World Stats. World internet usage and population statistics 2023 year estimates. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>. (Date of Application: 05.06.2023) [in English].

2. Tse ne ihrashky. Shcho potribno znaty pro bezpeku ditei v interneti? “These are not toys. What do you need to know about children’s safety on the Internet?” / “Kyivstar”. Cyber security online. 2023. URL: <http://surl.li/hqwqx>. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

3. Husieva K.A., Solovei O.O. (2014). Zhertva dytiachoi pornohrafii. “Victim of child pornography”. Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs. №. 66. Volume 1. P. 165–175. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/861/774>. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

4. U Verkhovniy Radi vidkrylasia vystavka, prysviachena zakhystu ditei vid seksualnoho nasylstva v Interneti. “An exhibition devoted to the protection of children from sexual violence on the Internet was opened in the Verkhovna Rada”. Committee on Digital Transformation. URL: http://komit.rada.gov.ua/news/main_news/povidomlen/73527.html (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

5. Novikov O.M. (2022). Kibernetychnyi zakhyst informatsiinykh tekhnolohii (stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 13 lypnia 2022 roku). “Cyber protection of information technologies (transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on July 13, 2022)”. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. №. 9. P. 9–14. [in Ukrainian].

6. Yevropina I.V. (2010). Vydy protypravnykh diian u sferi novitnikh informatsiinykh tekhnolohii. “Types of illegal acts in the field of the latest information technologies”. Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine. №. 3. P. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_21. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

7. Podolannia tsyfrovoho rozryvu v Ukraini: liudynotsentrychnyi pidkhid. “Overcoming the digital divide in Ukraine: a people-centric approach” / United Nations Development Programme. January 28, 2020. URL: <http://surl.li/drflb>. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

8. Seksualne nasylstvo nad ditmy: prychyny, naslidky, profilaktyka. “Sexual violence against children: causes, consequences, prevention: information-method. manual / Authors-editors Tsyuman T.P., Malienko Yu.M.; general ed. Tiuman T.P. K.: FOP Ponomarenko Ya.M. 2011. 76 p. [in Ukrainian].

Lubenets Iryna,Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2597-0356**DETERMINANTS FOR THE OFFENCES AGAINST CHILDREN IN THE
DIGITAL ENVIRONMENT**

Rapid progress in the field of digitalization and the newest technologies has led to significant changes in the way not only scientific research practices, but also significantly influenced the daily lives of people, including children. The opportunities that the digital environment opens up for the modern person (child) can hardly be overestimated: in particular, for learning, developing creative abilities, doing business, developing science, etc. Consequently, it not only resulted in the emergence of new opportunities, but also in the emergence of new challenges and threats that can be realized due to the prevalence of negative factors with insufficient protection of the Internet user. The article focuses on identifying a set of determinants that generate, contribute to or condition the emergence and existence of threats to child safety in the digital environment, i.e. through which these threats become real.

The author proposes to conditionally divide the determinants into three large groups: 1) socio-economic, scientific and technological; 2) socio-psychological; 3) organizational and managerial. The article emphasizes the close interconnection and interdependence of socio-economic, scientific and technological factors. The author examines the scale of changes in social relations with the emergence of new information and communication technologies, and also focuses on the transformation of crime, the emergence of new forms and methods of committing offenses.

This research outlines the typical features of crimes committed in the digital environment, determining their high latency and the complexity of their detection and investigation.

The author focuses on the psychological characteristics of the transitional age of minors, which are one of the determinants of offenses against children in the digital environment, especially in times of war.

The article notes that due to the continuous improvement of information and communication technologies, both the list of threats to child safety in the digital environment and the list of determinants need to be regularly updated.

Keywords: determinants, child, Internet, competencies, content, underage, digital environment.

Отримано 08.06.2023

© Lubenets Iryna, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.2\(60\).22](https://doi.org/10.36486/np.2023.2(60).22)

Issue 2(60) 2023

<http://naukaipravookhorona.com/>